

**Tutu tsaha cuenda naca*a* iyo tsa
nducu nyivi ñuu tsi ra cuvi tyiñu
ñuu nu caahan vaha nyivi**

Versión en mixteco

Tsa vatsi nuu tutu ihya

Yóo cuví	93
Ndatu tsa iyó tsi nyivi tsa nducu	
ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi	95
Ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu iyo tandihi	
ñuu nu caahán nyivi siin siin yuhu	95
Ndatu iyó tsi nyivi iyó ñuhu Ñucoohyo	95
¿Náa o yóo cuví nyivi ñuu o ñi iyó ñuu nyihi?	95
Ndatu tsa iyó tsi ñi	97
Ndatu tsa coo nyivi naca cuñi maa ñi	98
Ndatu tsa iyó tsi yo tsa ña cuhva	
yo tsi yo cahan nyaa nyivi	98
Ndatu tsa cuví quihi ndaha tsi nyivi	
cuhva cuñi maa ñi	99
Ndatu tsa cunañi ñi naca cuñi maa ñi	99
Ndatu tsa iyó tsi ñi ñaha tan rayi	
tsa cutuñi ñi tsihin tsa cuiti	99
Iyó ndatu tsi yo tsa nducu tuhun jihna ñi tsi yo	100
Ndatu tsa cuatyíñu yo yuhu caahán yo	101
Tsa nyehe nyivi tyiñu cuenda vehe tyiñu	102
Tsa cutuñi nyivi tun ña jaha cuenda ñi tsa cahnu	
cuví ndatu tsa iyó tsi ñuu tan tsi nyivi tsa nducu	
ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi	103
¿Náa cuvi javaha nyivi ñuu tun ña tyaa yahvi inga	
ñi ndatu iyó tsi ñi tsa nducu ñi tsi ra cuvi tyiñu ñuu ñi?	106
Tsa jihna ñi: Cuñi tsi coo ra nyehe tyiñu tsa nditsa	106
Tsinu uvi: Ra nyehé cuenda tyiñu electoral	
un iyó yo o ñuu yihi ndaha ñuu yo	107

Tsinu uñi: Vehe nu yucú ra nyehe tyiñu na quita vaha cuhva nducu tsi ra cua cuvi tyiñu (Sala Regional del Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación)	107
Tsinu cumi: Vehe tsa yihi ndaha tandihí nu iyó ra nyehe tyiñu cuenda tsa nducu tsi ra cua cuvi tyiñu (Sala Superior del Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación)	108
lin tsa cahnu cuví cuñí tsi nyehe cuenda ndatu tsa iyó tsi nyivi, naca nducu ñi yóo nyehe tyiñu ñuu ñi	109
¿Náa cuví ñuu Cherán?	109
SUP-JDC-325/2014. Tsa cuví ñuu San Jacinto Yaveloxi, nu cuví cuenda Santiago Choápam	110
Tandihí maa ñi yihi ndaha tan jahá cuenda tsa vaca nyivi cuenda ra cua cuvi tyiñu ñuu caahán vaha. Tumaa:	112
Vehe nyehe tyiñu cuenda credencial (INE)	112
Vehe nyehe tyiñu tun tiscoo iin cuatyí o iin tsa ña vaha javaha nyivi tun cua nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi (Fepade)	112
Vehe nu yucu ra nyehé tyiñu tsa cua jacundaa náa cua cuvi cuenda tsa nducú nyivi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi (TEPJF)	113
Ñi naquihin ndaahvi tsi nyivi ñuu tun naa cuvi ñuu ñi	113

Yóo cuví

Ñuhu Ñucooho cuví tsi iin ñuhu nu vaha xaan iyo cuenda cuhva iyo nyivi, yacan jaha tsa cuca tsi, tan ñuu nu caahán vaha nyivi yacan cuví tsa jaha tsa cahnu cuví tsi. Tan quita maa tan iin uhun cuhva tsa cuví nyivi tsa catyí tyin cuví ñi nyivi ñuu tsitsi tsa uñi xico uvi ñuu nu caahán vaha nyivi, (Cuví ñi tsa yatyin ña maa oco iñu millón nyivi) tan tsa oco iñu millón can, quita tumaa 6.5% (tumaa iñu %) caahán ñi yuhu tsa cacu tsihin ñi, tsitsi tsa utsi iin cuhva cuví ñi, tsa cuví uñi xico tsahun uñi cuhva ñuu cuví ñi, tan cuví tsi uñi cientu uñi xico cumi tsa tandihi yuhu caahán ñi.¹

Tan cuhva tsa cuví naquihin cuenda vaha, tahan ñi tsi ñi naha tan tsi rayi cuenda ñuu, yacan cuví iin tyiñu cahnu tsa cuñi tsi nyehe ra yihí ndaha nu cuví Estado. Yacan cuenda, tandihi tutu tsa tyihí Ñucoohyo firma, nacotó ñi tyin iyó ndatu tsi nyivi ñuu tan jañiñi tsi ñi tsa nyehe ñi tyiñu can. Tyin tacan tan cuví coo vaha ca nyivi tan cusii iñi tsihin cuhva tsatyíñu ñi ndatu tsa iyó tsi ñi.

Tsa cuví TEPJF, vehe nyehé tyiñu cuenda tsa nducu nyivi tsi ñi cua cuví tyiñu, tsitó ñi tyin tyiñu taahán tsi nyehe maa ñi cuví tsi, tan maa ñi taahan tsi jaha cuenda cuhva iyó nyivi tsa ndi cuamañi coo vaha. Yacan cuenda nducú ñi cuhva naca jaha cuenda ñi tan nyehé ñi naca tsatyíñu nyivi ñuu ndatu iyó tsi ñi. Tan juven ñi cuñi tsi nyehe ñi tsa cundaa vaha tyiñu, tan nduvita tucu iin comité o vehe nu naquihín ndaaha tsi nyivi ñuu, tan cuaha tyiñu tan tutu javahá ñi tsa cuenda tsa vaha tsi nyivi ndaahvi. Tan intuhun tsa vaha can cuví tutu ihya, nu tsaha cuenda tsi naca iyo ndatu tsi nyivi ñuu tan cuví nducu ñi yoo cua nyehe tyiñu cuenda tsa vaca ñi tan nducu ñi yóo cua cuví tyiñu ñuu ñi.

Tutu ihya tsaha cuenda tsi, tan ñayii cutuñi iñi yo itsi. Tsahá cuenda tsi náa cuví ndatu tsa iyo tsi nyivi tsa nducu ñi tsi ra cuví tyiñu cuenda ñu uñi, cuví tsa cuenda intuhun intuhun maa ñi. Tsahá cuenda tsi náa cuñi tsi catyí tsa intuhun intuhun ndatu can. Tatun ña cuví cundaa intuhun ndatu can tutu ihya janaha náa cua javaha ñi tan yoo cua nyehe tsihi can. Tacan tucu ñi vatsi nuu tsi tandihi naa cuñi tsi coto nyivi, tsa ñiñi cuñi tsi coto ñi, tan naca cuhva vaha jaha cuenda tsi ñi tsihin ndatu tsa iyó tsi ñi.

¹ Tyeheh tsahá cuenda tutu tsa javahá vehe nyehe tyiñu cuenda tsa caahán vaha nyivi: Tahan tahan yuhu caahán nyivi iyo cuenda Ñucoohyo, tsihin sivi jacunañi maa ñi yuhu caahán ñi, tan numaa iyó ñi, tandihi maa tuhun ihya naquihin vaha vehe (Inali), tan quita tsi nu utsi cumi nyaa yoo enero cuiya 2008.

(TEPJF), vehe nyehé tyiñu ihya, iyo xaan tsa tyihí iñi ñi tsa jahá cuenda vaha ñi tan nyehe ñi iin cuhva vaha cundaa tan cuatyíñu nyivi ndatu tsa iyó tsi ñi. Tan tsahá tsi tutu ihya tyin cutuhva ñi tan cuvi jatyinyee can tsi ñi tan cuvi nducú ñi yoo cua cuvi tyiñu ñu uñi. Tyin tacan tan yoñi cuvi jandavi ñaha tsi ñi, tan yoñi cuvi cahan nyaa tsi ñi.

Tacan tsahá cuenda tsi jahá ra nyehé tyiñu cuenda can.

Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación

Ndatu tsa iyo tsi nyivi ñuu tsa nducu ñi yoo cuvi tyiñu ñuu ñi

Ndatu tsa iyó tsi nyivi tsa vaca ñi tan nducu ñi yoo cuvi tyiñu nyehe tyiñu ñuu ñi tahan tahan cuhva iyó maa ñi nu iyó ñi

Ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu iyó cuenda ñuhu Ñucoohyo

Nu tutu tsa cuvi ley cahnu cuenda yo, tsa cuví artículo oco utsi cumi (34) tan nu oco tsahun (35), nacotó tsi tsi nyivi tun nyivi iyo cuenda Ñucoohyo cuví ñi, tantun catsi iyó ñi, tantun tsa iyó tsahun uñi cuiya ñi.

Ihya nyaá sivi ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu tsa nacotó ley cahnu:

- Tsa vaca ñi quivi taahán tsi nducu tsi ra cuvi tyiñu.
- Tsa cuvi cuhva nyivi tsi ñi cuvi ñi tyiñu, tun jandaa ñi tandihi tsa tsicán tsi cuhva tsaha cuenda maa ley.
- Tan naquihin cuenda ñi tyiñu tsihin tsa taxin nu iyó ñi.
- Tan cuvi tucu cahan ndaahvi ñi.
- Tan cuvi tucu cahan ñi o vaca ñi tsa cuenda inga nyivi naa tyiñu cua cuvi maa ñi tun tsa cuenda tsa vaha tsi ñuu yo cuvi tsi.

Tan tandihi maa inga ca tutu tsa tsaha cuenda nyivi inga ca ndutya ñuhu, ñi nyehé tan naquihin ndaahvi tsi nyivi, catyi tsi tyin ñiñi xaan cuvi tsa vaca nyivi tan nducu ñi yoo cuvi tyiñu, tan iyo tucu ndatu tsi ñi tsa cahan ñi cuhva tsicá iñi ñi, tan iyo tucu ndatu tsi ñi tsa ndu iin ñi tan cunycún tsi yoo cuñi maa ñi.

¿Náa o yóo cuví nyivi ñuu o ñi iyó ñuu nyihi?

Nyivi iyo ñuu, ***“ñi ican cuví ñi tsa tsa iyó maa nu ñuhu ihya tan iyó ñi nda cuenda tsa quitsi ra inga ñuu jatsii ra naha ñuhu Ñucoohyo. Ndi iyó ñi***

cuhva iyó maa ñi, jahá tyiñu ñi cuhva taahan iñi maa ñi, ña janaa ñi cuhva iyó ñi, xico ñi tan jata ñi cuhva cuvi tsi ñi”.

Ñuu tsaahnu o tsa tsa iyó maa, ***“ñuu ihya cuvi ñi iin ñuu tsa ndu iin tan iyó ñi cuhva tsicoq maa tsii tsaahnu ñi, iyó ñi nu ñuhu tsitsi ñuhu Ñucoohyo tan nacoto ñi o jaha ñi tsa ñayivi tsi ra cumi tyiñu tsa natyiso maa ñi cuvi tyiñu, tyiso tyiñu ñi tsi ra naha cuhva iyó maa ñi***”. Artículo uvi (2º) nyaá nu ley cahnu cuenda nyivi iyó ñuhu Ñucoohyo.

Cuaha ñi ñuu iyó ñuhu Ñucoohyo, tyehen iyó ñi:

- Ña iyó siin ñi, iin ñi nu iyó ñi, tumaa tsicoq maa tsii tsaahnu ñi.
- Tan ñavin intuhun ñi maa ñi nyehé tyiñu, ndu iin ñi tan tandihi ñi tan nyehé ñi tyiñu.
- Tan cuhva tyaá ñi tyiñu, tandihi ñi nu ndu iin ñi tan tyaa ñi tyiñu tsi inga ñi. A tyiñu cuenda nyoo, tyiñu ñuu o inga ca tyiñu, tsa cua jatyiye cuenda tsa vaha tsi ñuu.
- Tsa cuahan ñi tequiu, tsa iin ñi jaha tyiñu ñi tsa cuenda tsa vaha ñuu ñi.
- Cuhva javaha ñi vico, javaha ñi vico tyin tacan tan ndu iin ñi tan cusii iñi ñi tsihin tahan ñi.

Nu ndu iin ra cumi tyiñu naha ra.

Ndatu iyó tsi nyivi ñuu tsa nducu ñi tsi ra cuvi tyiñu ñuu ñi

Tandihí maa ñuu tsa iyó cuenda América, tan ndu iin ñi, (OEA) catyí ñi tyin ndatu tsa iyo tsi nyivi ñuu, cahnu cuví can tsa cuenda yoo tsa iyó vityin tan tsa cuenda ñi tsa cua coo ityi nuu nu ñuhu ñayivi. Tsa ña cunaa o cundihi ñuu, jatyinyeé can tsa cuahnu ca cuhva iyó yo, tan tsa ña cundihi tsa siin cuhva iyó nyivi ñuu.

Tan nacotó tucu ñi América tyin ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu, ñi tsa tsa iyó maa nu ñuhu, cuaha xaan tundoho nyehe ñi tsa yaha quitsi nyivi inga ca ndutya ñuhu, tan suhḡ ñi ñuhu ñi, tandihí tsa tsicoḡ tsi ñi, tan tsa cuenda yacan, ña cuvi cuahnu ñi, ña cuvi nduvaha coo ñi cuhva vaha tan cuhva cuñi maa ñi, nacaa iyó maa tsa tsiñi ñuhu tsi ñi.

Tan tsa cuenda tandihí yacan, ñiñi xaan cuñi tsi jaha yo tsa cahnu cuvi ndatu iyó tsi ñi tan jacoto yo can, jacoto yo tsa tsiñi ñuhu, tumaa tsa iyó ndatu tsi ñi vaca ñi tutu tun tsa tahan tsi, tacan tucu ñi cuhva iyó can, cuanda xuhun cuhva jaha tyiñu maa ñi tsihin can. Tan cuhva tsinu iñi ñi tsi nyoo, tandihí tsa cuvi tsi ñi tan nacaa cutuñi iñi ñi.

Tan tsitsi tuhun ihya quita tandihi ca maa ndatu tsa iyó tsi ñi tsa cuvi ñi nyivi ñuu, tyin tacan tan coto ñi nacaa taahan tsi cua jatyinyee ñi tiin tyiñu cuenda tsa vaha tsi ñi tan ña cua jativi can cuhva iyó ñi. Cuvi juvin ñi maa ñi cua nyehe tyiñu can o cua ndacan ñi tsi ra cumi tyiñu javaha ra naha cuhva caahán maa ley, nacaa cua javaha ñi tsihin cuhva tsitó maa ñi.

Ñi ñaha nyehé ñi tyiñu cuenda política.

Tan vityin, ihya vatsi tsa cuvi ndatu cuenda ñuu tan cuenda nyivi ñuu:

Ndatu tsa coo nyivi nacaa cuñí maa ñi

Tsehe cuvi can, tsa nacotó tsa siin siin cuhva iyó ñi, cuhva javaha ñi náa javaha ñi, yuhu caahán ñi, tsa tsinu iñi ñi tan tandihi ca maa cuhva cutuhva ñi yó ñi tsanaha. Tan tsa tacan iyó cuaha ñuu tsa siin siin cuhva iyó nu ñuhu Ñucoohyo, ñiñi cuñi tsi tsa coo tsa jaha tahan ñi tsa cahnu tsi ñi, tan tyaa yahvi ñi cuhva nyehe ñi tsa cuvi política, cuenda xuhun tan cuenda cuhva natuhun tahan ñi.

Ndatu tsa iyó tsi yo tsa ña
cuhva yo tsi yo cahan nyaa nyivi

Tsehe cuvi iin ndatu tsa ñiñi xaan cuñí tsi, na iin ñi cuhva nyehe nyivi tsi nyivi ñuu tan ñuu, na ña casi ñi tsa cahan nyivi ñuu yuhu caahán ñi, cuhva tsinditsi ñi, cuhva iyó ñi tsihin tahan ñi. Ndi intuhun maa cuhva ña taahan tsi casi nu cuatyíñu ñi ndatu ihya, ndi tsi intuhun nyivi o iin cuhva yucu ñi.

Ndatu tsa cuvi quihí ndaha
tsi nyivi cuhva cuñi maa ñi

Tshehé cuñí tsi catyi tsa nuña maa nducu ñi nacao coo ñi o nacao coo ra quihí ndaha tsi ñi:

- Coo ñi nacao cuñi maa ñi coo ñi tsihin tahan ñi, nacao javaha ñi tsihin xuhun, tan cuhva cutuhva maa ñi yó ñi.
- Nducu maa ñi cuhva nacao cua cundaa tun naa iin tsihi iyo ñu uñi, tan nacao cua nducu ñi tsi ra cua cuvi tyiñu quihí ndaha ñu uñi.
- Tan cua catyi maa ñi naa cuvi tsa ñiñi ca cuñi tsi tan cuahnu ca ñuu ñi, tan juvin ñi maa ñi cua nyehe tyiñu ihya, cuan jaha ñi cuenda tsa cundaa tsi.
- Ña cua jandihi ñi cuhva iyó ñi, ña cua janaa ñi yóo ñi cuvi ñi, cuhva caa ñi.
- Cua nducu ñi yóo cua cahan cuenda ñi ityi nuu ra cumi tyiñu yihi ndaha ñuu ñi.

Ndatu tsa cunañi ñi nacao cuñí maa ñi

Tshehé cuñi tsi catyi tyin iyó ndatu tsi iin nyivi o iin ñuu tsa coo ñi tan cunañi ñi nacao cuñi maa ñi, tun iyó nyivi ñi o catyi ñi ñuu can cuvi ñi, ña ñiñi cuñi nducu ñi yoo cuvi tsa ndaa tsa cuenda ñi tun catyi ñi tyin ñuu can cuñi ñi coo ñi.

Ndatu tsa iyó tsi ñi ñaha tan rayi
tsa cutuñi ñi tsihin tsa cui

Ñiñi xaan cuñi tsi coto yo nacao iyó tsa jacutuñi, tyin yacan cuvi tsa cua jatinyee tan quita vaha tandihi ca ndatu tsa iyó tsi yo. Tatun naa iin tundoho tsi yo, iyó ndatu tsi yo tsa nducu yo nu cundaa tyiñu yo ityi nuu ra cumi tyiñu. Tan cuñi javaha ñi tan quita vaha tyiñu ihya cuvi tsa iin ñi cuhva cuñi tsi nyehe ñi tsi nyivi. Tacan tucu ñi ra cua jacutuñi, taahan tsi coto ra yóo cua jacutuñi ra, taahan tsi jaha vaha ra cuenda tun ñi cua cutuñi, quee ñi iin ñuu, cuhva iyó ñi, nacao ñihi ñi xuhun, tahan ñi ñaha tan rayi tun quee ñi iin ñuu. Ñiñi xaan cuñi tsi nyehe ñi a rayi o ñaha cuvi ñi, tun ndaahvi ñi, o nacao iyó maa ñi, tyin tacan tan cui cua cutuñi ñi, tan ndi intuhun ñi tan ña cua ndoo ihñi ñi.

¿A tsito un?

Maa vehe tsa cuvi ityi nuu nyehé tyiñu iya, catyi tsi tyin ndoo tsi vaha cuhva catyi nu ley cahnu, tyin maa ra cumi tyiñu nyehé tyiñu ihya taahan tsi jacundaa naa iin tsihi tumaa catyi maa ley. Numi ñi jacundaa ra naha tyiñu, tan ña ndoo ihñi tsi jaha ra naha.

Tan tyehen cuñi tsi cutuñi iñi cuenda ndatu tsa iyo tsi ñuu tan nyivi ñuu tsa nducu ñi tsi ra cuvi tyiñu.

- Maa ra cumi tyiñu cuenda ityi nu iyó ñi cua catyi tun cua cundaa cuatyí ñi o ña cundaa tsi, tun iyó naa inga ca cuñi tsi tan cundaa can.
- Nacaa cua cundaa tsihi javaha ñi.
- Tsihin tsa catsi tan tsihin tsa ndaa cua cundaa tsi ñi.
- Tan juvin maa ra cumi tyiñu can cua jandihí tsihi can.

Tan tsa cua quita vaha cuhva jaha tyiñu ñi tan cuiti vaha cua coo tsa cuenda tsa nducu ñi yoo cuvi tyiñu, taahan tsi javaha ñi can tsihin cuhva tsa ña yhi, tan tsa ña tsiñi ñuhu.

Iyó ndatu tsi yo tsa nducu
tuhun jihna ñi tsi yo

Taahán tsa nducu tuhun jihna ra cumi tyiñu tsi yo nacaa tsicá iñi yo, tan nducu tuhun ra naha nacaa tsicá iñi nyivi ñuu, tun juvin cuhva cuñi ñi cua cuvi naa cuvi. A cuvi tsi cuenda política, cuhva iyó tsihin tahan yo, cuenda xuhun tan tandihí ca maa cuhva iyó yo. Ñiñi xaan cuñi tsi tsa nducu tuhun jihna ñi vasu ndi ñavin tacan caahán inga ca ley, tun tsito ñi tyin ña cua jatyinyee can tsi ñi. Tyin taahán tsi, iyó ndatu tsi ñi tsa cahan ñi tun taahán iñi o ña taahán iñi ñi.

Taahán tsi nducu tuhun tsi ñi tsa caahán cuenda ñuu tan nyivi ñuu tumaa iyó maa yo Ñucoohyo ihya. Tyin ihya tandihí nyivi ñuu ndu iin tan natuhun tahan ñi.

¿A tsito un?

Taahán tsi jaha ñi tsa cahnu cuvi ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu tun cua nducu tuhun ñi tsi ñi.

Nacatyí yo, tun naa tyiñu cua jacoto tsi nyivi ñuu, taahan tsi jacoto ñi can tsihin yuhu caahán nyivi ñuu can.

Tantun cua jandu iin ñi tsi nyivi ñuu tan cua natuhun ñi, taahan tsi cuatyíñu ñi yuhu caahán nyivi can.

Ndatu tsa cuatyíñu yo yuhu caahán yo

Tsa cua cundaa tan cuvi cutuñi vaha nyivi ñuu, tan ña cunaa yuhu caahán, catyí ra nyehe tyiñu nu cuvi vehe (TEPJF) tyin tun intuhun nyivi tan cua cutuñi ñi, ra tsa cua jatuñi taahán tsi nducu ra iin nyivi cua cuhva cuenda tsihin yuhu ra tsa cutuñi can tun ñavin sahan caahán ra.

Iin cuhva cuhvi cuiya 2014 tan 2015, ra jaha tyiñu TEPJF, tsican ra tsi (Inali) vehe nyehe cuanda cuhva iyo yuhu caahán nyivi. Tsican ra naha tsi ñi can tsa natyaa ñi tsihin yuhu caahán nyivi tutu, tan ñavin yacan na nacatyí tuhun ñi tandihí naa cuenda cua cutuñi nyivi ñuu. Tyin tacan tan coto nyivi ñuu can tsa nyaá nu tutu can tsihin sahan tan tsihin yuhu caahán ñi. Tan taahán tsi jacoto tucu ñi can tsitsi ñuu nuu bocina, o nacao jacoto maa ñi tsi nyivi tun iyó naa iin tyiñu ñiñi cuñi tsi coto ñi.

¿A tsito un?

Tsa jihna cuii ñi tsito nyivi nacao cua cutuñi ñi, tsihin yuhu maa ñi nacoto ñi can. Tyin tandihí cuhva cua cuvi tsinyaa tsi tsihin yuhu caahán nyivi, yuhu Mazateco. Yacan cuvi nu cuvi ñuu canyí nu nañi Mazathán Villa de Flores, cuenda nu cuvi Teotitlán, ityi Cañada cuenda Nunduva.

Tsa nyehe nyivi tyiñu cuenda vehe tyiñu

Cuhva tsa cuvi coo vehe nu cuvi jatyinyee tsi nyivi naniñ cahnu Ñucoohyo, taahán tsi jaha jihna ra naha cuenda numaa iyó nyivi ñuu tyin tacan tan cuvi nyehe ndihí ñi tyiñu.

Tsa cuvi nyehe ñi tyiñu numaa tahan ñi tsi, juvin ñi iyo ndatu can tsi ñi tsa cuvi ñi nyivi ñuu. Tan tsa cundaa yacan, nduvita oco una (28) “vehe tsa cua nyehe tyiñu can”, tan tsehe tumaa ndi yaha sava ñi nyiñ ñuu cuvi can. Tan nyivi tsa tsa nyehe tyiñu can, juhva ñi ñi, cuvi nyivi ñuu, tan catyí ñi tyin iyo ñi iin ñuu. Tumaa cuvi tsi ra Jaime Martínez Luna, ra iyó ñuu Guelatao cuenda Nunduva.

Nu ndu iin nyivi Switchi, nu cuví Sonora,
nu jahá cuenda ñi ñuu ñi.

¿A tsito un?

Tsa tsicog iin tsa yiñ tsihin Yatama tsihin Nicaragua, ñi yiñi ndaha cuenda nacaá iyó ndatu tsa iyó tsi nyivi, cuiya 2005. Tsa nyehe ñi cuhva javaha ñi tan nducu ñi yoo cuvi tyiñu, catyí ñi tyin iyo inga ca cuhva nducu ra naha nyivi cuvi tyiñu. Ña tsaha ñi tsa nyehe nyivi ñuu tyiñu.

Tsa cutuñi nyivi tun jaha cuenda ñi tsa cahnu cuvi ndatu tsa iyó tsi ñuu tan nyivi cuenda tsa nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi

Tun tsa cundaa nacao cua coo cuenda tsa cuvi ndatu iyo tsi nyivi tsa nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu, tsa cuenda ñi ñaha tan rayñ cuenda ñuu naniñ Ñucoohyo, iyó cuhva cua jaha tyiñu ñi tan cundaa tsi, ihya tsaha tsi cuenda.

Tan iin cuhva tsa cuvi quihin nyaa ñi ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu cuvi tsa jañiñi ñi tsa cundaa ndatu can, tsa cutuñi ñi jaha nyivi ñuu maa ñi.

Cuvi tsi iin cuhva tsa cuvi nasama iin tuhun tsa tyaa ra cumi tyiñu, tun ña jatyinyee tsi tsa cuatyíñu nyivi ndatu iyó tsi ñi o naa inga ca maa ndatu iyo tsi ñi tsa nyehe ñi tyiñu cuenda ñuu ñi.

Tan iin cuhva cuvi nyehe yo tan coto yo, yacan cuvi tsa cua nyehe yo ndaa ndatu iyó tsi nyivi cua cuvi naquihin ndaahvi ra naha, quivi cua nducu nyivi tsi ra cua cuvi tyiñu, nacao cua javaha ra cuvi político naha ra tan yoo inga ca, ihya vatsi sívi can:

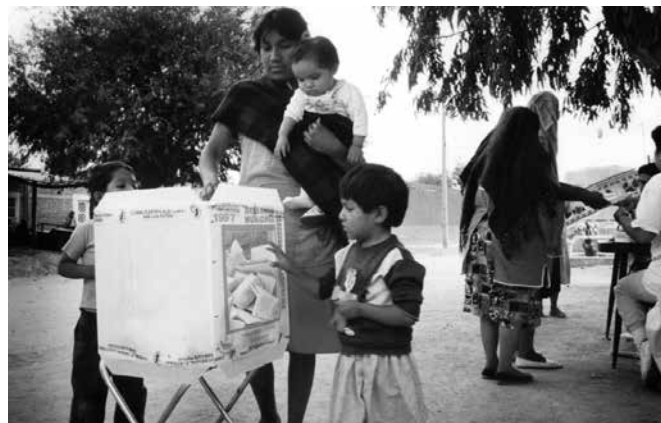
Nu tyihi iin ra tutu tsa tsaca ra.

- **Tsa vaca yo.** Tun cuñi yo vaca yo tyin cua cuhva yo tsi ra cua cuvi tyiñu, tan iin ra nyehé tyiñu cuenda can, ña cuhva ra naha vaca yo, ña cuhva ra naha nducu yo tsi ra cua cuvi tyiñu. Ña vaha tacan tyin iyó ndatu tsi yo javaha yo can.
- **Tun cua cuhva ñi tsi yo cuvi yo tyiñu.** Tun casi ra naha tsa cuhva inga nyivi tsi yo tsa nyehe yo naa iin tyiñu. Tun iin ra cuenda inga ca tsa cuvi partido tan casi ra naha nu cuhva nyivi tsi yo cuvi yo tyiñu, ña vaha javaha ra naha tacan.
- **Iyó ndatu tsi yo cunyaa naa yo numaa cuñi maa yo.** Cua cumañi ra naha tsihin ndatu ihya tun iin ra cuvi político o nyivi ndu iin ñi tan casi ñi tsi yo tsa cunyanaa yo, yóo tsi cuñi maa yo.
- **Na ndoo yo vaha tun naa iin tyiñu tsicá tuhun tsi yo.** Tun iyó naa iin tyiñu cua coo ñuu, iyó ndatu tsi yo tsa cahan yo cuhva tsica iñi yo tun nducu tuhun ñi tsi yo.

Nyivi ñuu iyó ndatu tsi ñi tsa cuhun ñi cahan ñi tsihin ra yihi ndaha naha ra tatun iin nyivi o ra cumi tyiñu tan ña tyaa yahvi ra naha ndatu tsa iyo tsi ñi. Tun cuñi yo cuenda:

- Tsa nducu tuhun jihna tsi yo. Ra ndaca ñaha tsa yihi ndaha tsi nyivi tan ñuu nu iyó ñi, taahán tsi nducu tuhun jihna ra naha tsi ñi tun iyó naa iin tyiñu cuñi ra naha javaha ra ñuu can, naa tyiñu cuvi maa tsi. Cuñi tsi jacoto ra naha tsi nyivi ñuu tun cua jatinyee can tsi ñi o ña cua jatinyee can. Tatun cuñi ra naha ña javaha ra naha tacan, cuñi tsi coto ra nyehe tyiñu cuenda can.
- Tsa nducu yo yóo cua cuvi tyiñu tan tsa cuhva ñi tsi yo tsa cuvi yo tyiñu. Cuatyí cuvi can tun casi yo tsi nyivi tsa cuhva ñi yoo cua cuvi tyiñu, tacan tucu ñi tun casi ñi tsi yo tsa cuvi yo tyiñu. Tahan ñi ñaha tan rayi. Tacan tucu ñi tun casi ñi tsi ra tsahnu naha ra. Tyasi cava ñi ndatu tsa iyó tsi yo tun tacan cua javaha ñi. Cuvi ndacan yo cuatyí tsaha ñi tun tacan javaha ñi, tun ña tyaa yahvi ñi tsa iyo tsa cuvi tequiú o naa inga ca maa cuhva iyo nyivi ñuu.
- Tsa nducu tsi ra cuvi tyiñu cuhva iyó maa nyivi ñuu. Iyo nuña maa nyivi ñuu tsa nducu ñi yoo cuvi tyiñu cuenda ñi nacaa cuñi maa, ña cuvi casi tsi ñi tsa javaha ñi can cuhva jacuaha maa tsii tsahnu ñi tsi ñi. Yacan cuenda tun yoo cuñi casi tsi ñi, ña taahán tsi tyaa yahvi ñi can, vasu ndí maa ra cumi tyiñu cuvi ra.

Tsa nyaá ihya cuvi juhva ndatu tsa cuvi nasama tan casi nu nyehe yo tyiñu o nducu yo yoo cua cuvi tyiñu. Maa tyin yacan cuenda iyó tucu ra tsa jahá cuenda tsa ña cuvi tacan, tsa cundaa tandíhi cuhva caahán maa ley, tyin tacan tan cuvi cuahnu ca ñuu tan nuña maa cahan yo náa ña taahán iñi yo.

lin ñaha tinyii ña tutu tsa tsacá ña tsitsi nu quihvi tsi, tsahan ña tsihin sehe ña.

Tun cusana náa cuvi tumaa tsa tsa yaha caahán tsi ityi siqui, cuvi tsinu iin tutu tan ndacan yo cuatyí. Iyo ndatu javaha yo can tsitsi tsa cumi quivi, tan cua quitsaha cahvi quivi can nda tsa tuvi inga quivi, cuhva tsa tsito yo tsa javaha ra cumi tyiñu.

Tutu can cua cuhun can nu nyaá ra nyehe tyiñu cuenda can, tan tandihi nyivi ñuu taahán tsi tyihi firma nuu can o ra cuvi ityi nuu tsihin ñi. Tun maa ra cumi tyiñu ñuu can javaha tsa ñavaha, ityi nuu maa ra yihi ndaha tsi ra naha cuñi tsi cuhun tutu can.

Ñiñi xaan cuñi tsi javaha nyivi ñuu tacan tyin tacan tan cua nyehe vehe TEPJF tutu can tyin tun ñavin tacan cua javaha ñi, ña cua quihin ñi tutu can tan ña nducu cuhva tun nditsa o ña nditsa tsa tyasi cava ra cumi tyiñu ndatu tsa iyo tsi yo.

Tun nyivi ñuu cua tyihi tutu can, tun tsa yaha natuhun tahan ñi tsa cuvi ñi iin comité ñuu, vehe nyehé tyiñu ihya cuñi tsi jatyinyee tan nduvaha vaha tutu can tun cumañi naa cumañi nuu tsi, tyin tacan tan coto vaha ra naha, naa cuatyí cuvi tsi. Tyin ñiñi xaan cuñi tsi tsa tandihi tsa cuvi cunyaa nuu tutu can tan catsi cahan can cuenda tandihi maa tsa cuvi.

Ña cuñi tsi cuaha xaan cunyaa nu tutu can, cuvi cunyaa can tsihin ndaha. Tsa ñiñi ca cuñi tsi cunyaa yacan cuvi tandihi tsa cuvi, tan catsi cunyaa can. Tyin tacan tan coto ra nyehé cuenda tyiñu can tun tyasi cava tsata ndatu iyó tsi nyivi ñuu.

Ña naa iñi un

Tyiñu tsa nyehe ra cuvi cuenda tribunal, tan vehe **TEPJF**, tandihi can tan taahán tsi cuhva cuenda can náa cuenda tyaa soho ñi cuatyí tsa janduvita nyivi o naa cuenda ña tyaa soho ñi can.

¿Naa cuvi javaha nyivi ñuu tun ña tyaa yahvi ndatu iyo tsi ñi tsa nducu ñi tsi ra cua cuvi tyiñu ñuu ñi?

Tatun iin ra nyiso tyiñu cuenda tsa nducu nyivi ñuu yoo ra quihi ndaha tsi ñi, a cuvi ra naha político, o ndaa maa ra cumi tyiñu cuvi ra, tan ña tyaa yahvi ra naha ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu tsa nducu ñi yoo cuvi tyiñu cuenda ñi, taahán tsi javaha ñi tyehe:

Tsa jihna ñi: Ra taahán tsi nyehé tyiñu ihya

1. Taahán tsi cuhun yo nu nyaá ra nyehé tyiñu cuenda tsi, nu nyacú ra natuhun cuenda tyiñu can, maa vehe tyiñu ñuu, tyin tsaha cuenda tsi ra cumi tyiñu ñuu, ra yihi ndaha tsi ra cumi tyiñu ñuu, tsi ra ican naha ra taahán tsi ndacan yo tsa tyaa yahvi ra naha ndatu tsa iyó tsi yo tsa nducu yo yoo nyehe tyiñu ñuu yo.
2. Cua natyaa yo cuatyí tsa javaha ñi tsihin yo nu tutu tan cuhva cuenda yo naa cuatyí o naa nandutu ña tyaa yahvi ñi.
3. Tan cua cuhva yo sivi nyivi o ñi yihi ndaha tsi yo tan caahán cuenda yo ityi nuu ra cumi tyiñu naha ra.
4. Catyi tuhun yo numaa iyó ñi, tyin tacan tan cuvi cucana tyiñu tsi ñi.

Tsa ñiñi tsi maa ra nyehe tyiñu cuenda nyivi ndaahvi tsa tsitó cuhva iyó tyiñu ihya, tsa cundaa tyiñu tsa caahán nyivi ñuu. Catsi cuñi tsi catyi tuhun ra naha tandihi tyin tacan tan cuvi cutuñi ñi tsa javaha tsa ñavaha tsihin ndatu tsa iyó tsi yo tsa cuvi jativí tsi yo.

5. Ña ñiñi cuñi tsi náa inga tutu, tsa ñiñi cuñi tsi cuvi tsa cahan ñi tyin iyó ñi iin ñuu, tan taahán tsi tsinu iñi ra cumi tyiñu naha ra tsa cua cahan ñi. Ra cumi tyiñu cuñi tsi tiin cuenda ra naha tsa caahán ñi tun catyi ñi tyin caahán ñi yuhu caahán ñu uñi, o náa inga ca cuhva janaha ñi tyin nyivi ñuu cuvi ñi.
6. Catyí tuhun ñi tsihin ra cumi tyiñu tyin ña tyaa yahvi inga ñi ndatu tsa iyó tsi ñi tsa cuvi nyivi ñuu.
7. Janaha ñi tsa cuvi, tun jañucueche nyivi tsi ñi tan janaha ñi náa ña vaha javaha nyivi.

Vehe nyehé cuenda tyiñu ihya, catyi ra naha tyin tun nyivi ñuu cuvi ñi tahan náa tahan, tsa ñiñi cuñi tsi nyehé ra naha nacaá cua cundihi tsa ña vaha can o tun nduve naa cuvi.

8. Na coo tsa ndaa tsa cuenda tsa tsicán ñi.
9. Na tyihi ñi firma nu tutu can o tun ña cuvi tyaa ñi, na cuañi nu ndaha ñi.

Tsinu uvi: Ra nyehé cuenda tyiñu electoral nu iyó yo o ñuu yihí ndaha ñuu yo

Tun ra cumi tyiñu nyehe tyiñu cuenda elector tan ña nducu ra naha cuhva cundaa o cundihi náa cuvi tsi nyivi ñuu, tsa cuñi tsi javaha ñi cuvi tsa cuhun ñi nu nyaá ra yihí ndaha ñuu can. Tan ra ihya naha ra cuan nyehe nacaá catyi ra yihí ndaha ra, tahan ñi tucu ra cumi tyiñu cuhva iyó maa nyivi ñuu.

Tan tyehen cuñi tsi javaha ra naha:

1. Janduvita ra naha iin tutu nu tsican ra naha cuatyí tan cuhun ra naha tsihin can nu nyaá ra nyehé tyiñu cuenda can tan coto ra naha tun nditsa tsa cumañi ra naha tsihin ndatu can.
2. Tutu tsa tsicán cuatyí can taahán tsi cuhun can tsitsi tsa cumi quivi, tumaa caahán maa ley iyó ñuu can. Tun vityin cuvi can, tyaan cuñi tsi quita tutu can.
3. Tun cua tsaá iin tutu nu nyaá ra cumi tyiñu, o nu nyaá ra cuvi político, taahán tsi jacoto ra inyaha ñi tsi ra nyehé cuenda tyiñu ihya. Jacoto ra yoo tsicán cuatyí tsaha ra, naa qui tan naa cuhva naquihin ra tutu tsa tsicán cuatyí can.

Tsinu uñi: Vehe nu yucú ra nyehe tyiñu na quita vaha cuhva nducu tsi ra cua cuvi tyiñu (Sala Regional del Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación)

Vehe nyacú ra nyehe tyiñu cuenda tsa nducu tsi ra cuvi tyiñu, ra (TEPJF). Tun ña cundaa naa iin tyiñu nyivi ñuu nu nyacú ra nyehe tyiñu can, cuvi cuhun nyivi vehe tsa iyó yatyin ñi nu canyí ñu uñi. Tan ican cuvi nducu ñi cuhva nacaá cua javaha ñi. Tun naa iin tyiñu cuñi ñi cundaa, tumaa tsa tsa yaha cahan yo.

Nyivi nyehe tyiñu siin ñuu taahán tsi coto ñi tandihi ñi tyiñu, nacaá iyó tsa cuenda tsa nducu nyivi yoo cua quihí ndaha tsi ñi. Ihya nyacu sivi ñuu nu nyacu vehe nu cuvi jatyinyee tsi nyivi ñuu.

Sala Regional Guadalajara (I Circunscripción)	Sala Regional Monterrey (II Circunscripción)	Sala Regional Xalapa (III Circunscripción)	Sala Regional Ciudad de México (IV Circunscripción)	Sala Regional Toluca (V Circunscripción)
Baja California	Aguascalientes	Campeche	Ciudad de México	Colima
Baja California Sur	Guanajuato	Chiapas	Guerrero	Hidalgo
Chihuahua	Coahuila	Oaxaca	Morelos	Estado de México
Durango	Nuevo León	Quintana Roo	Puebla	Michoacán
Jalisco	Querétaro	Tabasco	Tlaxcala	
Nayarit	San Luis Potosí	Veracruz		
Sinaloa	Tamaulipas	Yucatán		
Sonora	Zacatecas			

Tsinu cumi: Vehe tsa yihí ndaha tandihí nu iyó ra nyehe tyiñu cuenda tsa nducu tsi ra cuvi tyiñu

Tumaa tsa caahán yo, tun coo iin tsa yihí tsihin ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu tsa nducu ñi yoo cuvi tyiñu ñu uñi, ra tsa taahán tsi nyehe tyiñu can cuvi ra yucu yatyin ñi nu canyihí ñuu un cuvi tsa yihí can. Tan ra tsa taahán tsi nyehe cuvi ra jaha cuenda tsa ña casi cava ndatu can. Tan cuñi tucu tsi coto vehe tsa cuvi TEPJF can. Ra tsa cua jacoto tsi ra ihya naha ra, cuvi ra tsa jaha tyiñu yatyin ñi nu cuvi tsa yihí can.

Maa tyin iyó tucu tsa cuvi nyehe maa Vehe tsa cuvi nuu, tun tsa nacunyaa vaha naa tyiñu cuvi can. Tan vehe ihya cuvi cua nyehe ñi naca cuahan tyiñu, cua nyehe ñi naa tyasi, numaa iyó nyivi can, naca iyó tsihin tahan ñi, o naa inga ca maa. Tan ña cuhva can cutuñi vaha tyiñu cuenda nyivi ñuu, cuvi ñi tyin cañi iyo o nduve cuhva cuvi cuhun ñi o cahan nda nu nyaá ra nyehé tyiñu can. Tahan ñi nu iyó ra tsa tsicán cuatyí tan nda un nyaá vehe cua nyehe tyiñu can. Tan cuvi tutu nyehe vehe cahnu can náa inga ca maa tyiñu tyin tacan tan cundaa tyiñu can.

In tsa cahnu cuví cuñi tsi nyehe cuenda ndatu tsa iyó tsi nyivi, naca nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi

¿Náa cuvi ñuu Cherán?

Tyiñu ihya cahnu xaan cuvi can tyin caahán can tsa cuvi nu cuvi ñuu nañi San Francisco Cherán, ityi cuenda Michóacan. Uvi mil uñicientu utsi uvi (2,312) nyivi ñuu can tsahán cuatyí cuenda tsa tyasi cava ndatu tsa iyó tsi ñi.

Tsicoq tsihi can tyin ra cumi tyiñu naha ra, ña cuñi ra naha nyehe ra tyiñu tsa tsican juhva nyivi ñuu can. Nyivi ñuu can tsican ñi tsa cuhva ra naha ndatu tsa nducu ñi tsi ra cua cuvi tyiñu, tumaa iyo maa ñi, tumaa javahá tsii tsaahnu ñi.

Maa ra tsahá cuenda tsi ra cumi tyiñu nyehe cuenda tsa cua nducu ra naha yóo cua cuvi tyiñu ñuu ra naha, catyí ra can naha ra tyin ña cuvi nducu ra naha yóo cua cuvi tyiñu cuhva iyó maa ra naha.

Tan tsa tacan ña cuvi cundaa tyiñu can, juvin ñi maa nyivi ñuu can tsahan nda Vehe cahnu tsa nyehé tyiñu can, tan ra ihya naha ra jandaq ra naha tyiñu. Catyí ra naha tyin catyí nu artículo uvi (2), nu nyaá tsi cuvi tutu cahnu cuenda ley, yucun una (8) tsahá cuenda tsi tsa cuenda nyivi ñuu tan inga ca maa nyivi.

Tyin quivi tsa ndooq ñi tuhun tsa nyaá nu tutu tsa cuvi (convenio 169) tsihin nyivi tsa nyehe cuenda tyiñu jaha nyivi. Catyí tutu can tyin iyó ndatu tsi ñi tsa nducu ñi cuhva coo ñi naca cuñi maa ñi. Maa tyin ña casi cava ñi siqui ley cahnu.

Tan quivi can ndoo tyiñu tyin iyó ndatu tsi nyivi tsa coo ñi cuhva cuñi maa ñi. Tan cuñi tsi tsa jandhi ra cumi tyiñu naha ra tsa casi ra naha nu nducu nyivi tan ñuu can cuhva coo ñi. Tyin iyó ndatu tsi ñi tsa tsa cundaa naá iin tundocho tsi ñi.

Nda tacan tan ndi intuhun ra cumi tyiñu yihí ndaha ñuu, tan ndi ra ndaca ñaha tan ña cuvi catyí ñi tyin ña cua jatinyee. Tyin nyaá tsi nu artículo iin (1) nu tutu ley cahnu. Tacan tucu ñi naa inga ca cuhva catyí ley iyó Nucoohyo, tan tsa iyó inga ca ñuhu nu catyí tsi tyin ñiñi cuñi tsi tsa nacoto ra naha tan jaha cuenda ra naha tandhi nu nyivi ñuu, tandhi cuhva iyó ñi ñu uñi.

Tan jahá canaa nyivi tsa tsican cuatyí, nu uhun nyaá yoo febrero cuiya 2012. Tan tsa yahá nducú ñi tsi ra cumi tyiñu, nu ndu iin tandhi tsa cumi barri nu iyó nyivi, nu cuvi Cherán. Tan nducú ñi tsi ra naha cuhva iyó maa ra naha. Tan naquihñ tyiñu ra naha, tan natyiso tyiñu ra naha tsi ra cumi tyiñu nañi Kéri Janaxkaticha.

Tacan tucu ñi cua cuvi tun coo iin tyiñu tsa numi ñi cuñi tsi cundaa, tun cuvi ndu iin tandhi tutu tsa tsiñi ñuhu, cuvi ndacan yo cuatyí tsaha ra yihí ndaha cuenda tsa nducu ra cuvi tyiñu, cuvi ndacan yo cuatyí tsaha ra naha ityi nuu maa ra yihí ndaha ñuu yo, o ityi nuu ra cuvi nuu tsihin ra naha (Salas Regionales o Superior), tan ña cuñi tsi cuhun jihna yo tsihin ra ndaca ñaha cuenda yo (per saltum), tumaa javahá nyivi tsa cua cuhva cuenda ityi tsaha ihya.

SUP-JDC-325/2014. Tsa cuvĭ ñuu San Jacinto Yaveloxi, nu cuvĭ cuenda Santiago Choápam

Tumaa cuvĭ tsihin nyĭvi ñuu San Jacinto Yaveloxi, tsa yĭhi ndaha Santiago Choápam, cuenda Nunduva, ñi ihya tsahān ñi nda nu nyaá naa ra cuvĭ ityi nuu tan caahán ñi cuenda (per saltum), nacaa cua cutuñi cuenda tsa ña vaha javaha iin ra ñuu can tsa nducy ra naha yóo cua cuvĭ tyiñu. Tumaa tsa cahān maa ra yĭhi ndaha cuenda Nunduva tyin javaha ra naha.

Caahán yuhu tahan ra naha tan catyĭ ra naha tyin nduve yahvi nyaá tutu tsa janduvitā nyĭvi ñuu, nu nducy ñi tsi ra cumi tyiñu ñu uñi, tumaa cuhva iyó maa ñi. Tan tumaa cuhva iyó maa ñuu ñi nu iyó ñi.

Tisihi ihya, cuvĭ maa cundaa tsi ityi nuu ra nyehé tyiñu can nu cuvĭ vehe nu yĭhi ndaha tsi ñi, maa tyin ña cuvĭ cundaa can.

Ña cuvĭ cundaa can tyin nditsa tsa ña javahā ra naha, yacan cuenda janduvahā ra tsa cuvĭ (per saltum) tyin tacan tan ña coo tisihi tsihin ra yĭhi cuenda Nunduva tan Vehe cahnu tsa nyehe cuenda tsa nducú nyĭvi yoo cua cuvĭ tyiñu ñu uñi.

Nu ndu iin nyĭvi Switchi, Sonora.

Tan inga tucu, Vehe cahnu tsa nyehé maa tyiñu ihya, cua nacoto ra naha tan cua nyehe ra naha tsa jacundaā ra cuenda Nunduva, tun ña cua cua cutyñu ra naha ley cuenda tsa nducú nyĭvi tsi ra cua cuvĭ tyiñu ñu uñi, tun ñavin cuhva caahán ley cahnu cuvĭ tsi. Tan tyiñu ihya nañi tsi “tyiñu tsa cua nyehe inga tsaha”.

Tyiñu cua nyehe inga tsaha REC	
Tsa cua cahan yo cuenda:	<p>Cuhva cua coo tyiñu cuenda nyivi ñuu</p> <p>Tsinyaá nacaá cua coo tyiñu ihya tun intuhun vehe yihí ndaha ñuu can, tan tsaha ra iin tutu tsa catyí tun cua cundaa o ña cundaa tyiñu can. Nu catyí tun vaha o ña vaha cuhva catyí tyiñu cuenda ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu tun cua nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi.</p>
In tsa cuví nyehe yo:	<p>Ra nyehé tyiñu nu cuvi Vehe cahnu.</p> <p>Ihya cuví nu nyehé ra naha tan jahá ra naha cuenda, tan nducú ra naha coto ra tun nditsa o ña nditsa tyin ña tyaa yahvi ra naha iin cuhva caahán ley cuenda ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu. Tun nditsa tyin ña inducu caahán tsi tsihin ley cahnu.</p> <p>Cuví ndacan rayiñ o ñi ñaha cuatyi tsahá nyivi tsa ña cuñi tyaa yahvi ndatu tsa iyó tsi nyivi ñuu. Tyin nyivi ñuu can cuvi ñi nyehé tundo ho tun ña tyaa yahvi ndatu tsa iyó tsi ñi.</p> <p>Nduve naa inga ca cuhva tan cundihi cuatyi ihya.</p>
Ra vaha iñi tsi ra jacutuñi:	<p>Ra tsa cuví (amicus curiae) ra vaha iñi tsi ra cua jacutuñi. Nyivi ihya cuvi tumaa iin comité tsa nyehe tyiñu ihya, vasu ndi maa ñavin ra naha jacundaa tyiñu can maa tyin cutuñu iñi ra naha tsa cuenda tsihi tsa cua cundaa.</p> <p>Vehe cahnu tsa nyehé tyiñu ihya (TEPJF) catyí tyin cuhva cuvi coo tyiñu cuenda nyivi ñuu, taahán tsi nyehe comité can, taahán tsi nyehé ra naha náa nyaá nu tutu can, cuan nyehe ra naha can tsa ndi cumañi ca cundaa tyiñu can.</p>

Jurisprudencia 17/2017 (Tyiñu tsa ndog ra jacutuñi naha ra) AMICUS CURIAE. Ra cuví ra vaha iñi tsi ra jacutuñi, ñiñi xaan cuñi tsi nyehé ra naha cuhva cuahan tyiñu cuhva nducu nyivi ñuu tsi ra cua cuvi tyiñu ñu uñi.

Tandihi maa ñi yihi ndaha tan jahá cuenda tsa vaca nyivi cuenda ra cua cuví tyiñu ñuu caahán vaha. Tumaa:

**Vehe nyehe tyiñu
cuenda credencial (INE)**

Nyivi tsa cua janduvaha tandihi tutu tsa cua vaca nyivi ñuu tsa cua nducu ñi yóo cua cuví tyiñu, ñi ican cuví ñi tsa nyiso tyiñu cuenda can. Tan maa ra ndaca ñaha naha ra taahán tsi nyehé tyiñu tsa jandu iin ra naha tandihi tan nyehe ra naha yóo ra cua cuví presidente cuenda nyivi ñuhu Ñucoohyo, tan juvin ñi ra naha taahán tsi nyehe yóo ra cua cuví senador tan diputado tsa cua quihí ndaha, juvin ra ihya naha cuví ra tsa nañi (Congreso de la Unión). Tan vehe nyehé tyiñu cuenda credencial (INE) juvin ra ihya naha ra nyehé tyiñu tun tsa cua nducu tsi ra cua cuví tyiñu tanií cahnu. Tan juvin ñi ira INE naha ra nyehé tyiñu tsihin inga ca ra naha tun tsa cua nducu tsi ra cuví tyiñu tandihi ca maa ñuu cuenda ñuhu Ñucoohyo tan naa Ñucoohyo.

**Vehe nyehe tyiñu tun tiscoo iin cuatyí
o iin tsa ña vaha javaha nyivi (Fepade)**

Tsa cuví Fepade ihya cuví tsa nyehé tyiñu, tan ra cuví tumaa cuví comité tsa nyehé tyiñu nanií cahnu cuenda Ñuhu Ñucoohyo, (Procuraduría General de la República) juvin ra naha nyehé nacaa cua quita tyiñu, tan nducú ra naha tsa nditsa, tan jacundaa ra naha cuatyí tun ña vaha cua nducu ñi yóo cua cuví tyiñu cuenda Ñucoohyo.

Cuatyí tsa javahá nyivi, tun ña tyaa yahvi ñi cuhva taahán tsi cua vaca nyivi tsa nducú ñi yóo cua cuví tyiñu nanií cahnu maa, tyin tsa nducú tsi ra cua cuví tyiñu, iyo nuña maa yo javaha yo can, maa yo cuñi tsi vaca, ña cuví vaca inga nyivi cuenda yo. Tan tsa ña tyaa yahvi ñi, tyasi ñi nu quita vaha tyiñu cuhva vatsi maa tsi.

Tahan ñi nu cuvi Ñuu yihi ndaha ñuu nyihi, tan maa Ñucoohyo iyó, iyó ra nyehé tyiñu tsa taahán tsi nducu tsa ndaa tun tsicoó cuatyí o ña vaha nducu ñi yóo cua cuvi tyiñu quihi ndaha tsi ñi.

Cuatyí cuví tsa javaha yo tsehe:

- Tun cua vaca yo uvi tsaha.
- Tun cua casi yo nu cua cahvi najava nyivi tsi.
- Tun cuatyíñu yo credencial tsa ñavin tsii yo cuví.
- Tun naquihin yo credencial inga nyivi tan cuatyíñu yo can.
- Tun jañiñi yo tsi nyivi vaca ñi cuenda iin ra tsa cuñi yo cuvi tyiñu tsa ndi nyacú ñi nu cua vaca ñi quihi taahán tsi.

Vehe nu yucu ra nyehé tyiñu cuenda tsa nducú nyivi yóo cua cuvi tyiñu ñuu ñi

Ra nyehé tyiñu cuenda tsa cua nducu nyivi tsi ra cua cuvi tyiñu, tan tandihi ca ra yihi ndaha ñuu tan maa ra nyehé tyiñu, catyí ra naha tyin cua cundaa tan cua cuvi cuatyíñu yo ndatu tsa iyó tsi yo tsa nducu yo yóo cua cuvi tyiñu cuenda tandihi yo tsa iyó yo ñuhu Ñucoohyo, tumaa caahán tsi nu tutu ihya.

Tan tsa tandihi ca cuhva iyó, iyó tucu ra nyehé tsa cundaa cuhva taahán tsi nducu nyivi yo cua cuvi tyiñu ñuu ñi tsa cuvi ñi nuyivi ñuu. Tan tsa cua nyehe ñi tyiñu can ña cua quihin ñi xuhun, ña cua ndacan ñi xuhun tsi nyivi tun cua jatyinyee ñi tsi ñi tsa cutuñi iñi ñi nacaá iyó cuenda ndatu tsa iyó tsi ñi. Ndi tsimaa ra cumi tyiñu ñuu can ña taahán tsi ndacan ñi xuhun tun cua cuhva cuenda ñi tsi ra naha nacaá taahán tsi javaha ra.

Ñi naquihin ndaahvi tsi nyivi ñuu tun naa cua cuvi tsi
ñi tan naa cua cuvi ñuu ñi tan ra nyehe tyiñu cuenda
tsa nducu nyivi yoo cua cuvi tyiñu ñuu ñi

Tan cuiya tsa yahá yo ihya, ra nyehé tyiñu cuenda tsa nducu nyivi yóo cua cuvi tyiñu ñu uñi, cuaha xaan cuahan tsahnu tyiñu jaha ñi, tsa jahá cuenda ñi ndatu tsa iyó tsi nyivi tan tsi ñuu ñi. Tan jaha vaha xaan ca ñi cuenda nacaá cua cutuñi nyivi, tun cua

cutuñi ñi cuhva iyó maa ñi. Tan jatyinyee xaan tsa tyehen javahá ñi tyin jahá xaan ñi cuenda tsa cuatyíñu nyívi ndatu tsa iyó tsi ñi, tan tsa quita vaha can. Tan juvin ñi jahá cuenda tucu ñi ndatu tsa cuvi cunañi nyívi o tsa cuañi ñuu naca cuñi maa ñi. Tan inga tucu tsa javahá ñi yacan cuvi tsa nyehé ñi tsa cundaa tsa jahá cuenda ñi ndatu tsa iyó tsi nyívi tsa cuvi cutuñi vaha ñi, tan tsa coo yóo cua naquihin ndaahvi tsi ñi nu cua cutuñi ñi ityi nuu nyívi.

Tan iin cuhva tsa javahá ra nyehé tyiñu cuenda tsa nducu yo yóo cua cuvi tyiñu, tsicoo ra naquihin ndaahvi tsi nyívi tsa cuenda nyívi ñuu. Tyin tacan tan ña yíi cua cundaa náa iin tsa cua cuvi tsi ñi. Tan inga tucu tyiñu cua nyehé ra naha yacan cuvi tsa janaha ra naha tsi nyívi tyin inducu ñi taahán tsi cutuñi ñi, iyó ndatu tsi ñi nducu ñi yóo jatyinyee tsi ñi. Tan yóo jacoto tsi ñi cuhva iyó tsa nducu tsi ra cua cuvi tyiñu ñuu. Cuñi tsi coto ñi tyin ña taahán tsi tyahvi ñi tun iin ra cua jatyinyee tsi ñi cuhva cuenda ra naca taahán tsi javaha ñi. Tan taahán tucu tsi nacoto ñi tyin catyí ley tyin taahán tsi coo iin ra cua jatyinyee tsi ñi tun ña tsitó ñi sahan, iin ra cuvi caahán yuhu caahán ñi tan nacoto ra cuhva iyó ñi.

Ñi ñaha ndu iin ñi tsa ndu iin nyívi ñuu.

¿A tsito un?

lin ndatu tsa iyó tsi nyivi tan ñuu ñi, yacan cuví tsa nacoto cuhva iyó maa ñi tan cuhva jahá tyiñu ñi. Yacan cuenda ñiñi cuñi tsi tsa nacoto ra nyehé tyiñu cuenda tsa nducu tsi ra cua cuví tyiñu, tyin juven ra naha cua jacuhun tutu nu nyaá tandihí tsa cuví tsi ra cumi tyiñu iyó ñuu, tyin maa ra naha taahán tsi coto tsa cuenda can, tan cundaa tyiñu tan na ña cañi tahan ñi.

Ra naquihin ndaahvi naha ra uvi tyiñu nyehé ra naha: tsa cuhva cuenda ra naha tsi nyivi tan tsa naquihin ndaahvi ra naha tsi ñi tumaa catyí maa ley.

¿Nacaa iyó tsa cuví tsa tsahá cuenda tsi nyivi?	
Tsa cuhva cuenda yo	Ra tsa caahán ndaahvi tsa cuenda iin nyivi, taahán tsi jatyinyee ra tsi ra tsa cua ndacan cuatyí, jaquihin ityi ra tsi ra, cuhva cuenda ra tsi ra, tan na cutuñi vaha iñi ra náa cuví tsa cua cahan ra, na cahan ra tyiñu tsa cua cahan ra.
¿Náa cuví tsa naquihín ndaahvi yo tsi nyivi?	
Tsa naquihín ndaahvi yo	Ra tsa naquihín ndaahvi cuví ra caahán cuenda ra tsa tsicán cuatyí ityi nuu ra nyehé tyiñu, ra cuví maa nuu nyehé tyiñu can. Nda tsa quitsahá tsinú tutu can tan nda cundihí, nda cundaa tyiñu nu cua cutuñi.

¿Nacaa cua ndacan yo tsa cuhva cuenda ra naha tsi yo, tan naquihin ndaahvi ra naha tsi yo?

Ra tsa cua ndacan tsa jatyinyee tsi ra, cuñi tsi cahun ra nu iyó vehe nu jahá tyiñu ra naha, maa nu cuví Ñucoohyo, Xalapa o Nunduva, tan cuví tucu cahan ra tsihin yoho caa, tun iyo tsa cuví correu tsi ra, na cuatyíñu ra can, tan cuví tucu jacuhun ra tsa cuví fax.

Tsihin tsa uñi cuhva ihya: yoho caa (teléfono, correu tan fax) numi ñi cua cahun can nyehé ñi naquihín ndaahvi, tan maa ñi cua cahan nacaa cua cuví.

Tan tsa cahun ñi nu nyacú vehe nu jahá tyiñu ra naha, maa ra naquihín ndaahvi can cua natyihí nu tutu naa cuenda tsicán ra tsa jatyinyee tsi ñi, tan cua nacunyaa tucu sivi.

Tan cuñi tsi tsa coto tandihí nyivi cuhva iyó tyiñu ihya, cuhva iyó ndatu tsi nyivi, tsihin tsa nyaá nu tutu ihya cua coto tandihí nyivi ñuu tan inga ca maa nyivi, numaa tahan cua cahun ñi o cahan ñi tun tsiñi ñuhu tsa jatyinyee tsi ñi.

Nu iyó vehe nu jahá tyiñu ñi

Nu jahá tyiñu ñi: Sala Superior del Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación (Ra cuví nuu nyee cuenda tyiñu tsa nducu nyivi yóo cua cuvi tyiñu).

Carlota Armero núm. 5000, colonia CTM Culhuacán, CP 04480, delegación Coyoacán, Ciudad de México.

Correu: defensoria@te.gob.mx.

Teléfono: 01 800 00 83753, ña cuñi tsi tyahvi yo tun cahan yo número ihya.

Fax: 01 (55) 5728 2380.

Vehe Xalapa

Nu jahá tyiñu ñi: Rafael Sánchez Altamirano núm. 15, esquina Cuauhtémoc, Fraccionamiento Valle Rubí, colonia Jardines de las Ánimas, CP 91190, Xalapa, Veracruz.

Teléfono: 01 228 842 3700.

Extensiones: 3690, 3691.

Vehe Nunduva

Avenida Juárez núm. 709, colonia Centro, CP 68000, Oaxaca de Juárez, Oaxaca.

Teléfono: 01 (55) 5723 2800.

Extensiones: 2992, 2993, 2994, 2995.